

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ

І. В. Голубович, Т. О. Крижановська, І. І. Старовойтова

БІОГРАФІСТИКА ЯК НАПРЯМ ДОСЛІДЖЕННЯ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ УКРАЇНИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до курсу «Історія філософії України»
для студентів здобувачів першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 033 Філософія факультету історії та філософії
для дистанційної форми навчання

ОДЕСА
ОНУ
2021

**УДК 1:572(477)
Г623**

Автори:

І. В. Голубович, доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Т. О. Крижановська, кандидат філософських наук, доцент кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін Міжнародного гуманітарного університету;

І. І. Старовойтова, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

Н. Ю. Кривда, доктор філософських наук, професор кафедри української філософії та культури Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

О. А. Довгополова, доктор філософських наук, професор кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

*Рекомендовано вченою радою факультету
історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 13 від 17 травня 2021 р.*

Голубович І. В.

Г623 Біографістика як напрям дослідження в історії філософії України : метод. рек. до курсу «Історія філософії України» для студ. здобув. першого (бакалавр.) рівня освіти спец. 033 Філософія ф-ту історії та філософії для дистанц. форми навчання / І. В. Голубович, Т. О. Крижановська, І. І. Старовойтова. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. – 39 с.

Методичні рекомендації розроблені для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 033 Філософія факультету історії та філософії для дистанційної форми навчання для опанування матеріалу при підготовці до практичних занять, оформленні робіт при самостійному виконанні завдань.

УДК 1:572(477)

© Голубович І. В., Крижановська Т. О.,
Старовойтова І. І., 2021

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2025

ЗМІСТ

Вступ	4
Методичні рекомендації до вивчення курсу «Історія філософії України»	6
Зміст теми «Біографістика як напрям дослідження в історії філософії України» та план лекції	7
Методичні рекомендації до опрацювання семінарського заняття	8
Методичні рекомендації до самостійної роботи студентів	10
Базові терміни та поняття	11
Список літератури до теми	13
Інтернет-ресурси	16
Шкала та критерії оцінки знань студентів	19
Додатки	20
Додаток 1	20
Додаток 2	25
Додаток 3	30

Вступ

Методичні рекомендації до теми «**Біографістика як напрям дослідження в історії філософії України**», що входить до курсу «**Історія філософії України**» складено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 033 «Філософія», галузь знань 03 – Гуманітарні науки, а саме для студентів 3 року очної та заочної форм навчання для дистанційного навчання.

Мета вивчення даної теми – висвітлення біографічного підходу як форми історико-філософського пізнання й ознайомлення студентів із доробками українських, в тому числі й сучасних, філософів в цьому напрямку.

Для досягнення поставленої мети пропонуються **завдання**:

- ознайомлення студентів з біографістикою як видом гуманітарного знання, окреслення специфіки філософського підходу до феномену біографії;
- розкриття філософського змісту поняття «біографія» та особливості видів біографії;
- оволодіння понятійним апаратом історико-філософської біографістики;
- ознайомлення з доробками сучасних українських філософів в сфері біографістики;
- освоєння студентами практичних навичок вивчення та написання біографії, автобіографії та резюме.

Вивчення теми передбачає формування наступних **компетентностей** із передбачених Стандартом вищої освіти України для першого (бакалаврського) рівня в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія:

Загальні компетентності:

- Здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями.
- Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.
- Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.
- Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.
- Здатність діяти на підставі етичних міркувань (мотивів).
- Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Фахові компетентності:

- Усвідомлення сенсу філософії, її дисциплінарного розмаїття та місця в системі культури.
- Усвідомлення особливостей і місця вітчизняної інтелектуально-філософської традиції у світовій.
- Здатність аналізувати сучасні філософські проблеми та вчення.

- Здатність аналізувати та коментувати літературу з філософської, соціокультурної та загальнонаукової проблематики.
- Здатність застосовувати в професійній діяльності знання про засади, розвиток і сучасний стан наукового та гуманітарного знання.
- Здатність брати участь в інтелектуальних дискусіях на засадах діалогу, відкритості й толерантності.

Знання, які має отримати студент:

- знати українську історико-філософську традицію в напрямку біографістики;
- знати сучасні підходи в історії української філософії до біографії як гуманітарного, соціального та культурного феномену;
- розуміти специфіку та знати основні поняття такого напрямку історико-філософського знання як біографістика;
- знати основні принципи біографістики як напрямку гуманітарного знання.

Вміння, які мають сформуватись у студента:

- мати навички систематизованого огляду, аналізу (у тому числі порівняльного), коментування, реферування літератури з історико-філософської біографістики;
- вміти здійснювати самостійний пошук необхідної інформації, обробляти та аналізувати її, систематизувати та узагальнювати у письмовому та усному вигляді;
- оволодіти навичками критичної роботи з філософськими текстами та вміти коректно інтерпретувати їх, обґрунтовувати власну позицію;
- вміти викладати власні міркування послідовно, логічно, систематично та аргументовано;
- критично оцінювати власну позицію та знання, порівнювати і перевіряти отримані результати;
- уникати симуляцій, плагіату та інших виявів академічної недоброчесності у сфері професійної діяльності або навчання;
- мати навички ведення інтелектуальних дискусій на засадах діалогу, відкритості й толерантності;
- вміти самокритично оцінювати себе, свої знання, вміння, навички;
- ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати;
- мати практичні навички написання тексту автобіографії та власного резюме.

Методичні рекомендації до вивчення курсу «Історія філософії України»

1. Сучасний період масштабних завдань та великих звершень потребує високопрофесійної підготовки фахівців, здібних до продуктивної праці в самих різних сферах народного господарства в умовах зміцнення українського державного суверенітету – ринкової економіки. Сучасний фахівець – не лише грамотний виконувач, але й ініціативний підприємець, керівник, здібний до усвідомленої, розумної орієнтації в навколишній дійсності.

Здібність до розумного мислення у людини не є природною – цьому треба навчитися. Кращою школою розумного мислення є освоєння вищих досягнень філософської культури. Шляхи філософії до глибини людського буття пропонує багато такого, що невідомо повсякденному сенсу. Тому вивчення навчальної дисципліни «Історія філософії України», зокрема, біографічного підходу в її дослідженнях, виявляється дуже важливим.

2. Викладання курсу «Історія філософії України» організується з урахуванням спадкоємності з історією людства і, зокрема, з історією України, загальнонауковими, профілюючими і гуманітарними учбовими дисциплінами, для яких філософія виконує світоглядну, методологічну, гносеологічну та комунікативну функції.

3. Курс «Історія філософії України» й зокрема тема: «Біографістика як напрям дослідження в історії філософії України» вивчається на 3 курсі спеціальності 033 «Філософія» факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова у відповідності визначених годин і за учбовими планами.

4. Навчальний процес з курсу включає до свого складу: лекції, семінарські заняття, індивідуальні співбесіди, самостійну роботу студентів, виконання контрольних завдань, опрацювання тестів; написання есеїв; консультації, екзамен як в аудиторії, так і дистанційно.

5. Лекція – один з основний видів занять. Вона виконує у викладанні інформаційну, світоглядну, логіко-методичну і методологічну функції. Пріоритет за учбово-програмними лекціями при застосуванні проблемних і оглядових лекцій.

6. Семінарські заняття і індивідуальні співбесіди проводяться в учбових групах з метою розширення і поглиблення знань студентів, засвоєння ними вмінь та навичок самостійного творчого мислення. Семінарські заняття і індивідуальні співбесіди дозволяють викладачу систематично контролювати і спрямовувати самостійну працю студентів, виявити рівень знань студентів, вивчати їх запити, інтереси, думки.

Зміст теми

«Біографістика як напрям дослідження в історії філософії України»

Біографістика як напрям історико-філософського знання. Міждисциплінарний характер біографістики. Поняття біографії. Біографія та її різновиди.

Українська біографістика. Розвиток біографістики в історії української філософської думки: середньовічна агіографія; «Життя» доби Відродження; біографії гетьманського періоду; романтико-героїчний характер української біографістики XIX ст.; становлення наукової біографістики у XX ст. Поворот до біографістики в соціогуманітарному знанні (70–80-ті рр. XX ст.) та в історії української філософії (90-ті рр. XX ст.).

Сучасний стан української філософської біографістики:

О. Л. Валевський – онтологія біографічного знання, особливості класичного та некласичного підходів до написання біографії;

І. Я. Матковська – проблема відображення світогляду мислителя в його творах;

І. В. Голубович – генералізація індивідуальності в біографії, принцип ізоморфності (спів-мірності та спів-рівності) людського життя та універсуму культури;

В. І. Менжулін – біографістика довіри;

Т. О. Чайка – проект «Дотик. Усні історії філософів», .

Біографічна прагматика. Інформативна, гносеологічна, аксіологічна та етична складові при написанні біографії, автобіографії, резюме.

План лекції

1. Біографістика як напрям історико-філософського знання у вивченні курсу «Історія філософії України». Поняття біографії. Біографія та її різновиди.

2. Розвиток біографістики в історії української філософії:

2.1. Середньовічна агіографія.

2.2. «Життя» доби Відродження.

2.3. Біографії гетьманського періоду.

2.4. Романтико-героїчний характер української біографістики XIX ст.

3. Становлення наукової біографістики в ХХ ст.:

3.1. Поворот до біографістики в соціогуманітарному знанні (70–80-ті рр. ХХ ст.)

3.2. Розвиток біографістики в історії філософії (90-ті рр. ХХ ст.).

4. Біографістика в сучасній українській філософській думці:

4.1. Валецький О. Л. – онтологія біографічного знання, особливості класичного та неklasичного підходів до написання біографії;

4.2. Матковська І. Я. – проблема відображення світогляду мислителя в його творах;

4.3. Голубович І. В. – генералізація індивідуальності в біографії, принцип ізоморфності (спів-мірності та спів-рівності) людського життя та універсуму культури;

4.4. Менжулін В. І. – біографістика довіри;

4.5. Чайка Т. О. – проект «Дотик. Усні історії філософів».

4.6. Сумарокова Л. М. – дослідження розвитку філософії в Одесі.

Методичні рекомендації до опрацювання семінарського заняття

Семінарське заняття спрямоване на надбання та розвиток вмінь та навичок студентів щодо вивчення біографічних матеріалів, написання свого варіанту біографії одного з українських філософів та представлення своєї праці у вигляді відповідної презентації на семінарі.

Семінар проводиться у **формі мультимедійних презентацій**, які підготували студенти за своїм бажанням та науковими інтересами. Студенту (або групі студентів) для підготовки к семінару необхідно:

1. Вивчити біографічні матеріали одного з українських філософів, спираючись на список літератури до теми.
2. Написати свій варіант біографії цього філософа, дотримуючись одного з її різновидів (стандартна, наукова, інтелектуальна тощо); текст написаної біографії надіслати викладачеві та виставити в групу.
3. Написану біографію представити на семінарі у вигляді мультимедійної презентації.
4. Зробити та усно висловити на семінарі висновок щодо досвіду, який ви отримали при вивченні та написанні біографії.

При виконанні завдання студенту **необхідно керуватись наступними положеннями:**

- біографічні матеріали для вивчення та аналізу обирати з надійних джерел, матеріали мають бути офіційними, автобіографічними або авторськими;
- вивчити та проаналізувати щонайменше три біографічних матеріали що стосуються обраної персони;
- для написання та презентації обрати один з різновидів біографії (стандартна, наукова, інтелектуальна), який можна представити виходячи з наявного матеріалу;
- враховувати історичний період, соціальні впливи та культурне оточення, в якому жила і працювала обрана персона;
- обирати найголовніші події, які мали вирішальне значення в житті персони;
- віднайти цікаві і, водночас, перевірені факти з життя персони, які можуть по-новому, більш глибоко розкрити мотиви її рішень тощо;
- при вивченні матеріалів та написанні біографії дотримуватись етичних норм та вимог.

При підготовці **мультимедійної презентації** дотримуватись таких вимог:

- кількість слайдів має бути від 8 до 12;
- кожен слайд має відображати одну думку, подію, факт тощо;
- наявність титульного слайду з назвою теми, даними автора презентації, датою її створення, містом створення (Одеса або інше місто); також бажано розмістити фото обраної персони;
- використання якісних фотозображень з відповідним розширенням;
- ретельно структуруйте інформацію;
- матеріал викладайте стисло, з максимальною інформативністю тексту, в одному слайді поєднуйте зображення і текст;
- використовуйте короткі та змістовні заголовки, маркіровані списки, не перевантажуйте слайд текстом;
- усі текстові дані потрібно ретельно перевірити на відсутність орфографічних, граматичних і стилістичних помилок;
- на останньому слайді перелічити список використаних для підготовки презентації джерел.

Українські філософи, біографії яких можуть бути представлені:

1. Григорій Сковорода
2. Петро Дмитрович Лодій

3. Памфіл Данилович Юркевич
4. Василь Васильович Зеньківський
5. Дмитро Іванович Чижевський
6. Олександр Юліанович Кульчицький
7. Вілен Сергійович Горський
8. Сергій Борисович Кримський
9. Мирослав Володимирович Попович
10. Авенір Іванович Уйомов
11. Марат Миколайович Верніков
12. Ірина Яківна Матковська

** Студент за своїм бажанням може обрати іншого українського філософа, вченого, діяча, біографічні дані про якого він знайде в достатній кількості та відповідній якості.*

Методичні рекомендації для самостійної роботи студентів

Форми самостійної роботи різноманітні. Основними з них є:

- вивчення творів представників української філософії, необхідної наукової, навчальної та довідникової літератури в ході підготовки до заняття;
- робота над виступами, повідомленнями, доповідями, презентаціями, рефератами до семінарського заняття;
- участь у студентських наукових конференціях та днях науки.

Найважливішим компонентом самостійної роботи студентів і найбільш ефективною її формою є конспект. Ведення конспекту лекції, а також конспектування рекомендованої літератури до даної теми дозволить не лише з'ясувати матеріал, що викладається лектором, але й стане вихідним пунктом для підготування до семінарського заняття.

Питання, що потребують з'ясування щодо ведення конспекту, конспектування власне творів, а також у вирішенні інших проблем з цієї теми курсу, можуть бути розглянуті на консультаціях, у ході індивідуальної роботи із студентами, на інших лекціях або семінарських заняттях. На цих заняттях систематично здійснюється не тільки конче потрібна допомога студентам, але й перевірка конспектів, допомога в оформленні презентацій, заслуховування виступів, повідомлень, доповідей та рефератів з теми, що розглядається, поточний контроль інших видів роботи студентів.

Всі форми самостійної роботи студентів взаємопов'язані, доповнюють одна одну і в сукупності забезпечують творчий розгляд проблеми біографістики в українській філософії, допомагають сформулювати теоретичне мислення й уміння самостійно аналізувати професійні, життєві та інші соціальні проблеми, правильно орієнтуватися в складних умовах сучасного світу.

Отже, самостійна робота студента включає в себе повторення та осмислення матеріалу лекції за темою, підготовку до семінарського заняття та виконання декілька завдань як теоретичного, так і прикладного характеру. В теоретичній частині студенту необхідно опрацювати питання, відповіді на які будуть в нагоді при виконанні семінару та практичної частини самостійної роботи. При підготовці як теоретичної, так і практичної частини самостійної роботи студенту допоможуть тексти, приведені у додатку, а також рекомендована основна й додаткова література. Питання теоретичної частини, так само, як і підготовка до практичної, мають бути відображені в конспекті.

1. Питання теоретичної частини самостійної роботи:

1.1. Інформативна складова процесу написання біографії;

1.3. Аксіологічний вимір біографії;

1.4. Етична налаштованість біографа.

2. Практична частина самостійної роботи:

2.1. Вивчити життєвий шлях людини, яка зацікавила вас, або вплинула на вас, та написати її коротку біографію;

2.2. Написати свою коротку автобіографію;

2.3. Написати своє резюме.

Базові терміни та поняття

Автобіографія – (від грец. слів αὐτός–«сам», βίος–«життя», γράφω–«пишу»), – опис людиною основних фактів та подій свого життя; може бути виражена стисло або детально, в письмовій або усній формі; поділяється на неформальну (мемуари, листи, щоденники) та формальну.

Агіографія (грец. ἅγιος «святий», γράφω «пишу») – 1) опис життя святих, просвітлених, аскетів, монахів, монахинь чи ікон в будь-якій із світових релігій; 2) наукова дисципліна, що вивчає історію, особливості складання та написання життя святих, просвітлених, аскетів, монахів, монахинь чи ікон.

Біографія (від грец. βίος– життя, γράφω – пишу, зображую) – опис життя людини, зроблений іншою людиною або декількома людьми. Існує декілька видів біографії:

Джерельна біографія – передбачає особисте знайомство автора із суб'єктом біографії та запис або точний переказ з його слів (або зі слів його близького оточення, свідків) подій, фактів життя, переживань, вражень тощо.

Інтелектуальна біографія – опис життя людини, що займається інтелектуальною працею, при цьому акцент робиться на її інтелектуальному становленні, досягненнях, продукції в їх взаємозв'язку з оточуючим соціальним та культурним світом.

Іронічна (карикатурна) біографія – опис життя (частіше певних моментів чи періодів життя) людини, в якому створюється сплетіння карикатурного нариса з хронологічними фактами і подіями; містить анекдотичні історії, іронічні діалоги тощо.

Критична біографія – якомога більш точний хронологічний опис послідовності подій і фактів життя людини, які підтверджуються у вигляді додатків (документи, висновки, бібліографії тощо).

Наукова біографія – 1) біографія вченого, що містить характеристику його діяльності, оцінку наукової, соціальної та культурної значущості його здобутків; 2) розділ історії науки, в якому враховуються особистісні фактори в розвитку конкретної наукової галузі.

Професійна біографія – опис фактів та подій людини у сфері її професійного становлення та розвитку.

Стандартна біографія – найбільш розповсюджений вид біографії, в якому опис життя людини подається в хронологічній послідовності, оформлюється літературно, при цьому біографія включає в себе не тільки основні факти життя, такі як освіта, робота, сімейні відносини; вона також зображує досвід людини під час цих подій. В цьому виді біографії поєднуються об'єктивне і суб'єктивне бачення персоналії.

Творча біографія – опис життя творця (письменника, режисера, актора, живописця, музиканта та ін.) з метою розкриття його індивідуальності, творчого портрету, що поєднується з аналізом життєво-соціальних витоків його творчості, її художньо-естетичної своєрідності та морально-філософського змісту.

Біографіка – мистецтво створення біографічних або автобіографічних текстів.

Біографістика – міждисциплінарна сфера теоретичних знань, практики та прагматики, що має два основних предмета дослідження: 1) біографія людини як комплексний індивідуально-особистісний, історичний, соціальний, культурний феномен; 2) історико-, літературно-, філософсько-біографічна творчість як явище науки, культури та суспільного життя.

Історико-філософська біографістика – напрям історико-філософського знання, в якому досліджуються загально-теоретичні та методологічні основи

вивчення, складання, написання біографії та в якому представляються онтологічні, гносеологічні, аксіологічні, етичні та інші філософські аспекти біографічного знання.

Компартменталізм (в історико-філософській біографістиці) – уявлення, відповідно до якого учення філософа є цілковито автономним від його життя, а отже, має розглядатися окремо від його біографії.

Міждисциплінарність – методологічний принцип або підхід, який використовується в межах певного напрямку або теми, коли застосовують методологічний інструментарій кількох усталених дисциплін або традиційних галузей вивчення.

Некролог – повідомлення про смерть людини, що супроводжується інформацією про основні події її життя, діяльності, характер, досягнення тощо.

Резюме (фр. résumé), CV (лат. Curriculum vitae – «життєвий шлях») – документ, в якому у вичерпній та лаконічній формі міститься інформація про навички, досвід роботи, освіту і іншу відповідну інформацію, зазвичай необхідну для розгляду кандидатури людини для найму на роботу.

Редукціонізм (в історико-філософській біографістиці) – уявлення, згідно з яким біографія філософа містить ключ до автентичного й вичерпного розуміння його вчення, яке, отже, слід розглядати обов'язково крізь призму біографічних чинників.

Список літератури до теми

Основна

1. Воронова Г. В. Життєдіяльність людини як соціально-філософська проблема : монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2007. 204 с.
2. Голубович И. В. Биография: методология анализа в гуманитарном знании. Эпистемология & философия науки. 2012. Т. XXXIII. № 3. С. 84–97.
URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/biografiya-metodologiya-analiza-v-gumanitarnom-znanii/viewer> (дата звернення 29.03.2021).
3. Голубович И. В. Биография : силуэт на фоне Humanities : (Методология анализа в социогуманитарном знании) : моногр. Одесса : Фридман А. С., 2008. 372 с.
4. Голубович И. В. «Гуманитарные» и «гуманистические» области внутри Humanities: постановка проблемы. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. Одеса, 2002. № 10. С. 104–106.

5. Голубович И. В. «Третье пространство» биографии: феномен «историй жизни». *Феноменология і мистецтво. Щорічник українського феноменологічного товариства*. 2002–2003. К., 2005. С. 75–84.
6. Голубович И. В. Язык историй жизни и “ренессанс” биографического метода. *Мова і культура (Науковий щорічний журнал)*. К., 2003. Вип. 6. Т. 1. Філософія мови і культури. С. 114–121.
7. Ткачук М. Л. Вілен Горський: вчений, педагог, особистість / Горський Вілен Сергійович. Біобібліогр. покажч. / Укладач Т. О. Патрушева. К.: Видавн. дім "КМ Academia", 2000. 32 с.
8. Крымский С. Б., Чайка Т. А. Сергей Крымский: наш разговор длиною в жизнь. (Цикл интервью Т. А. Чайки). Киев : Издательский дом Дмитрия Бураго, 2012, 436 с.
9. Лотман Ю. М. Биография – живое лицо. Новый мир. 1985. № 2. С. 228–236.
10. Менжулін В. Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні : монографія. Київ : НаУКМА ; Аграр Медіа Груп, 2010. 455 с.
11. Менжулін В. І. Історико-філософська біографістика: провідні тенденції та віхи становлення. *Наукові записки НаУКМА*. Том 115. Філософія та релігієзнавство. Київ. 2011. С. 18–25.
12. Соловьев Э. Ю. Биографический анализ как вид историко-философского исследования / Соловьев Э. Ю. Прошлое толкует нас. М., 1991. С. 19–66.

Додаткова

1. Аверинцев С. С. Плутарх и античная биография / Аверинцев С. С. Образ античности. СПб., 2004. С. 225–465.
2. Арентт Х. Люди за темних часів / пер. з англ. Н. Рогачевська. Київ: Дух і літера, 2008. 320 с.
3. Ассман А. Простори спогаду. Форми трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. К.: Ніка-Центр, 2012. 440 с.
4. Баранов В. И. Индивидуальность художника в жанре творческого портрета / В. И. Баранов, А. Г. Бочаров, Ю. И. Суровцев. Литературно-художественная критика. М., 1988. С. 170–178.
5. Бургос М. История жизни. Рассказывание и поиск себя. *Вопросы социологии*. Т. 1. 1992. № 2. С. 123–131.
6. Гете И. Из моей жизни. Поэзия и правда / пер. с нем. Н. Ман М. : Художественная литература, 1969. 608 с.
7. Голубович И. В. Смех Демокрита и слезы Гераклита: смеховое начало в античной биографии. *Докса. Збірник наукових праць з філософії та*

- філології*. Вип. 9. Семантичні й герменевтичні виміри сміху. Одеса, 2006. С. 162–173.
8. Деррида Ж. Ухо біографії: Учення Ницше и політика имени собственного / пер. с фр. Санкт-Петербург : Академический проект, 2002. 106 с.
 9. Коллингвуд Р. Дж. Идея истории. Автобиография / пер. с англ. Ю. А. Асеева. М.: Наука, 1980. 486 с.
 10. Левченко В. В. Інтелектуальна біографія – ключова модель дослідження історії генерацій вчених-істориків Одеси. *Українська біографістика*. 2016. Вип.14. С. 157–176.
 11. Лежён Ф. В защиту автобиографии. Эссе разных лет / пер. с франц. Б. Дубина. *Иностранная литература*. 2000. № 4. С. 108–123.
 12. Лица: Биографический альманах / Редактор-составитель А. И. Рейтблат. М.: Феникс; СПб.: Atheneum, 1995. 495 с.
 13. Лях В. И., Манжелевская Н. И. Биографический метод в культурологическом исследовании. *Культурная жизнь Юга России*. 2016. № 3 (62). С. 14–16.
 14. Ляшко С. Поняття «наукова біографія» у теорії та практиці історико-біографічних досліджень. *Українська біографістика: Збірник наукових праць*. К, 2013. Вип. 10. С. 25–47.
 15. Малахов В. Чотири чверті шляху. Роздуми про генераційний злам у київському філософському середовищі 1970-х років. *Філософська думка*. 2012. № 5. С. 65–80.
 16. Малішевська І. Автобіографія: витоки, становлення та критика жанру. Літературознавчі обрії. Випуск 17. С. 37–40.
 17. Матковская Ирина. Биографический подход в литературоведческих студиях Степана Балея. *Філософські пошуки*. 2003. Вип. 14/15. С. 198–203.
 18. Матковская И. Я., Голубович И. В. К вопросу о "Подольских корнях" Ф. Достоевского: Опыт биографического анализа. *Проблемы современного литературоведства*. 2006. Вип. 14. С. 181–188.
 19. Менжулін В. І. Біографія філософа після «смерті автора»: випадок Фуко. *Українська біографістика*. 2010. Вип. 6. С. 40–53.
 20. Нікіфорчук С. С. Розмежування типів біографічних текстів англomовної лінгвокультурної традиції. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Вип. 4. С. 188–191.
 21. Нуркова В. В. Свершенное продолжается: Психология автобиографической памяти личности. М.: Изд. УРАО, 2000. 313 с.
 22. Пугачева М. Г. Отзыв на книгу: Валеvский А. Л. Основания биографики. *Социологический журнал*. 1994. № 4.

23. Рейтблат А. И. Биографика и биографии / Рейтблат А. И. Писать поперек: Статьи по биографике, социологии и истории литературы. М.: Новое литературное обозрение, 2014. 400с.
24. Сартр Ж.-П. Слова. Автобиографическая повесть/ Пер. с франц. Ю. Яхниной, Л. Зониной. СПб.:Азбука-классика, 2004. 304 с.
25. Українська біографістика = BiographisticaUkrainica : зб. наук. праць / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біографічних досліджень; редкол. : Т. І. Ківшар (гол. ред.) та ін. К., 2011. Вип. 8. 340 с.

Інтернет-ресурси

1. Беглов В. Мирослав Попович. Розмова з філософом, директором Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАНУ. *The Ukrainians*. 09.07.2014.
URL: <https://theukrainians.org/myroslav-popovych/> (дата звернення 25.03.2021).
2. Бевза Б. Сергій Кримський. Філософ, учитель, жартівник. Спомин про українського філософа Сергія Борисовича Кримського. *Варіанти*. 27.09.2019.
URL: <https://varianty.lviv.ua/65520-serhii-krymskyi-filosof-uchytel-zhartivnyk> (дата звернення 29.03.2021).
3. Вяткіна, Н. Мирослав Попович: ефект структури (Спроба післямови). *Газета «День»*. 10 квітня, 2018 р.
URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo-osobystist/myroslav-popovych-efekt-struktury> (дата звернення 29.03.2021).
4. Вілен Горський: дотики, смисли, споглядання: Зб. наук. праць / за ред. М. Л. Ткачук ; упор. М. Л. Ткачук, Л. Д. Архипова. – К.: Аграр Медіа Груп, 2011. – 388 с.
5. Енциклопедія історії України / Інститут історії України НАН України.
URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU> (дата звернення 29.03.2021).
6. Йолон П. Ф. Попович Мирослав Володимирович.
URL: http://www.history.org.ua/?termin=Popovych_M (дата звернення 15.03.2021)
7. Йолон П. Ф. Життя в філософії і філософія в житті. Кримський Сергій Борисович. Біобібліогр. покажч. / укладач О. Є.Лукащук, Л. В.Мелішкеви. К., 2010. 36 с.
URL: <https://www.filosof.com.ua/Biobiblio/KRYMSKY.pdf> (дата звернення 29.03.2021).
8. Лісовий В. Пам'яті Вілена Горського. *Критика*. Червень 2007.
URL: <https://krytyka.com/ua/articles/pamyati-vilena-horskooho> (дата звернення 29.03.2021).
9. Матковская И. Я. Николай Гоголь и Серен Кьеркегор: к проблеме сопоставления мировоззренческих подходов. *Русистика и современность. Литературоведение*: Междунар. конф., посв. 100-летию со дня рождения Д. С. Лихачева (Одесса, 4–7 окт. 2006 г., ОНУ им. И. И. Мечникова, Филол.

22. Charley Mendoza. Как написать краткую профессиональную биографию (с образцами и примерами).

URL: <https://business.tutsplus.com/ru/tutorials/how-to-write-a-short-bio--cms-30643> (дата звернення 29.03.2021).

23. Філософія в Одесі (віртуальна виставка)

URL: <http://www.lib.onu.edu.ua/ua/Virtgalery/> (дата звернення 29.03.2021).

Шкала та критерії оцінки знань студентів

Шкала університету	В балах	За шкалою ECTS	Критерії
<i>Відмінно-5</i>	90–100	A – відмінно (зараховано)	Завдання виконано у повному обсязі, відповіді дано на <u>всі питання</u> . Матеріал викладено логічно, послідовно, при цьому виявлена здатність студентів теоретичні питання підтверджувати прикладами з життя, вірно застосовуючи терміни філософії
<i>Добре-4</i>	85–89 75–84	B – добре, дуже добре, (зараховано) C – добре (зараховано)	Дано відповіді на <u>декілька питань</u> . Матеріал викладено логічно, послідовно, але студент не знає деяких визначень з тем предмету, припустив певні неточності.
<i>Задовільно-3</i>	65–74 60–64	– задовільно (зараховано) E – задовільно (достатньо) (зараховано)	Дано відповідь на <u>одне питання</u> , а другі розкрито не повністю. Студент не може всебічно застосовувати знання з філософії.
<i>Незадовільно-2</i>	35–59	FX – незадовільно з можливістю повторно здавати (незараховано)	<u>Немає відповіді на всі питання</u> . Матеріал викладено нелогічно, без будь-якої послідовності. Є багато помилок.
	1–34	F – незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни (незараховано)	Студент не володіє знанням предмету і не вмє робити висновки.

Кожне семінарське заняття оцінюється в 5 балів. З них:

- повна відповідь на запропоноване питання з плану семінарського заняття та активна участь у семінарі – 4–5 балів;
- неповна, але правильна відповідь (або доповнення) – 2–4 бали;
- неточна, неповна відповідь (або доповнення) – до 1 балу.

За бажанням студента, з метою більш глибокого дослідження окремих питань або відпрацювання тем, що були невідпрацьовані, студент має право виконати завдання зі списку запропонованих у програмі завдань для самостійної роботи. За повне, оригінальне, творче висвітлення теми, опрацювання першоджерел та спеціальної літератури студент може отримати 2–5 балів.

Додатки

Додаток 1

Менжулін В. Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні: монографія. Київ : НаУКМА ; Аграр Медіа Груп, 2010. С.57–62.

Біографія філософа sub specie aeternitatis – парадокс

Той факт, що таким оригіналам, як Сократ, Платон, К'єркегор, Ніцше, знадобилося «маскуватися», вказує на те, що одного лише перетворення на одинака, який подібно Г. Торо усамітнюється в лісі, зовсім недостатньо для народження унікальної філософської одиничності. Парадокс біографії філософа полягає в тому, що своїм суто індивідуальним шляхом він крокує до всезагального. Усамітнення філософа є принциповим кроком у напрямку до універсальності. На тлі усіх своїх індивідуально-біографічних особливостей філософ прагне сягнути загальнозначного. Характерно, наприклад, що Г. Риккерт, який був упевнений, що «філософія не мусить мислити лише мислення і як логіцизм ставати ворожою щодо повноти життя» [Риккерт Г. Філософія життя / Генрих Риккерт; [пер. с нем.]. Мн. : Харвест ; М. : АСТ, 2000. 222 с.], закінчив свою книжку про філософію життя заявою, що хотів у ній говорити «лише про широко розповсюджені думки, а не про особистості окремих мислителів» [там само, с. 238]. Отже, постійно слід враховувати, що філософія не тільки глибоко пов'язана з біографією, а й весь час намагається бути від неї автономною. Усі ідеї певним чином вкорінені в історичному, соціальному та біографічному контексті, однак філософського статусу набувають лише ті з них, які «виявляються настільки могутніми, що трансцендують за межі свого часу та місця» [Gutek G. L. Cultural foundations of education : a biographical introduction / Gerald L. Gutek. New-York : Macmillan ; Toronto: Collier Macmillan, 1991. P. 6]. Заповітна мрія філософів майже усіх часів – побачити світ *sub specie aeternitatis* (під кутом зору вічності), отже, їхня робота «втрачає свій сенс, якщо неможливо з хаосу переживань теоретично випрацювати космос» [Риккерт Г. Філософія життя, С. 212]. Дещо перефразовуючи Т. Адорно, можна сказати: філософія продовжує своє існування лише тому, що ризикує продовжувати керуватися ілюзорною надією на те, що все одиничне може бути розшифроване як ціле [Адорно Т. В. Негативная диалектика / Теодор В. Адорно; [пер. с нем. Е. Л. Петренко]. М. : Науч. мир, 2003 (Тип. ООО «Галлея-Принт»), С. 22]. Отже, не випадково саме філософи-персоналісти рішуче критикували індивідуалізм. Представники багатьох інших течій, наслідуючи Сократа, присвячують своє життя оволодінню «мистецтвом помирати», що полягає «в тому, щоб перейти від бачення речей, в якому беруть гору індивідуальні пристрасті, до уявлення світу, яке керується універсальністю й об'єктивністю думки» [Адо П. Духовные

упражнения и античная философия / Пьер Адо; [пер. с фр. при участии В. А. Воробьева]. М. : Степной ветер ; СПб. : Коло, 2005. С.45]. Головна причина цього полягає в тому, що «смерть переважною мірою є те, що найтісніше пов'язане як з індивідом, якого вона наздоганяє, так і з повною безособовістю або “зовнішністю” відносно нього. В цьому плані вона і є думка, оскільки “мислити” якраз і означає аскетично рухатися до точки, де індивіда пронизує безособова непричетність, яка до того ж є його справжнім Буттям» [Бадью А. Делёз : Шум бытия. [пер. с фр. Д. Скопина]. М. : Фонд науч. исслед. «Прагматика культуры» : Логос-Альтера, 2004. С.23]. У цьому контексті цілком правдоподібно звучить, наприклад, повідомлення Порфирія, згідно з яким його вчитель і послідовник Платона Плотин завжди відчував сором від того, що жив у тілесному вигляді, а також ухилявся від розповідей про своє походження, ніколи не святкував і нікому не називав дня свого народження. Однак уваги заслуговує й інше повідомлення стосовно Плотина, що знаходимо у того самого Порфирія: «а, між іншим, дні народження Сократа і Платона, відомі нам, він відзначав...» [Порфирий. Жизнь Плотина / Порфирий; [пер. М. Л. Гаспарова] / О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский. М. : Мысль, 1986. 428 с.]. Окрім того, Плотин любив розповідати про свого безпосереднього вчителя (Амонія), зокрема, про величезну радість від першої зустрічі з ним. Отже, здається, що настанова філософа на універсальність і знеособленість не є тотальною. Тут, швидше за все, ми зустрічаємося з головним утрудненням, що постає перед біографом філософа, саме тут ми маємо справу з однією з найпринциповіших відмінностей суто філософсько-біографічної роботи від того, чим займаються біографи представників інших видів людської діяльності. Філософ плакає свою самотність й одночасно маскує її. Він прагне аподейктичності, але робить це надзвичайно індивідуальним чином, бо є істотою, «яка часто тікає від самої себе, часто боїться себе, але яка є надто допитливою для того, щоб постійно знов... не повертатися до себе» [Ницше Ф. По ту сторону добра и зла : Прелюдия к философии будущего / Фридрих Ницше; [пер. с нем. Н. Полилова] / Сочинения : в 2 т. / Ф. Ницше. Т. 2. М. : Мысль, 1990. 401с.]. Саме наполегливе відхилення від звичних форм індивідуальності заради справжньої універсальності (а не звичайної банальності) робить життя філософа по-справжньому унікальним і неповторним. Нехтування цією діалектикою перетворює таку високу справу, як філософія, на таке дуже усереднене заняття, як професія.

Досить вдалий приклад можливості уникнути вищерозглянутих дилем (філософ як носій універсального знання або одиничного життєвого досвіду; компартименталізм або редуccionізм) подав свого часу відомий американський соціолог А. Козер, який у своїй праці, присвяченій майстрам соціологічної думки ХІХ–ХХ ст. (з яких принаймні три – К. Маркс, М. Вебер і К. Мангайм – з повним

правом можуть розглядатися і як видатні філософи), спробував висвітлити розвиток їхніх ідей з урахуванням низки соціальних і психологічних чинників, як-от: особистісні риси, індивідуальні уподобання та переконання, соціальний статус і специфічні референтні групи мислителів, соціально-політична атмосфера, в якій їм довелося працювати, та ін. У передмові до цієї праці Козера відомий соціолог науки Р. Мертон спеціально наголосив на «величезному інтересі до книжки багатьох поколінь студентів» і зарахував її до «небагатьох навчальних посібників, що витримали перевірку часом» [Козер Л.-А. Мастера социологической мысли: идеи в историческом и социальном контексте / Льюис А. Козер; [пер. с англ. Т. И. Шумилина]. М. : Норма, 2006. 528 с.]. Однією з умов такого успіху став той факт, що, доповнюючи виклад теорій своїх героїв реконструкцією їх індивідуальної еволюції у соціально-психологічному контексті, Л. Козер не принижував самотність учень. Як слушно зазначає редактор російського видання цієї праці, «все це дає читачеві уявлення про “видатного творця” як про живу людину, яка думає, відчуває, страждає» [там само, с. 12], а його ідеї перестають здаватися такими, що нібито «були народжені безплотним розумом, позбавленим тілесної оболонки, незалежно від будь-яких впливів, стимулів, перешкод і спонукань, зумовлених часом, місцем, історією, суспільством та культурою» [там само, с. 13]. Важливою перевагою підходу, запропонованого Л. Козером, є також розгляд не тільки того, як життя мислителя позначалося на його вченні, а й того, який вплив мало це вчення на життя і його автора, і суспільства в цілому. Наприклад, з огляду на те, що творчу спадщину Вебера неможливо зрозуміти «без розгляду тих внутрішніх протиріч, які накладали відбиток на його інтелектуальну продукцію», Л. Козер зазначає, що «захоплення темою влади... одночасний інтерес до проблеми раціональності та етики відповідальності; внутрішнє тяжіння до аскетизму та часткова ідентифікація з героїчним способом життя харизматичних лідерів – усі ці та багато інших тем, що знайшли відображення в його творах, мають своїм витокom його біографію». На тематиці досліджень М. Вебера, згідно з Л. Козером, істотно позначилися такі вирішальні компоненти його біографії, як душевні страждання від надзвичайно заплутаних стосунків у власній сім'ї та постійне бажання вирватися із нестерпної для нього соціально-політичної атмосфери кайзерівської Німеччини [там само, с. 94–95]. З іншого боку, варто утримуватися від надмірного зосередження на різноманітних деталях душевного стану М. Вебера, оскільки, як зауважує Л. Козер, така фіксація може призвести до втрати перспективи, з якої тільки й можна оцінити справжню історичну й інтелектуальну значущість ідей німецького мислителя. На нашу думку, підхід, який пропонує Л. Козер, долає розбіжність і, відповідно, однобічність двох альтернативних варіантів біографічного письма, що конкурують ще з античних часів, а саме: традиції зосереджуватися на характері героя, яка асоціюється

насамперед з Плутархом, і традиції приділяти основну увагу його справам, послідовником якої став Светоній (див.: [The rhetorics of life-writing in early modern Europe : forms of biography from Cassandra Fedele to Louis XIV / ed. By T. F. Mayerand, D. R. Woolf. Ann Arbor : The University of Michigan Press, 1995.]).

До важливих міркувань щодо подолання як компартименталізму, так і редукціонізму підштовхують ідеї іншого героя праці Л. Козера – ще одного відомого соціолога знання К. Мангайма. Він слідом за К. Марксом і ще до Р. Мертона та Л. Козера виступив проти розгляду інтелектуальних систем як абсолютно автономних утворень. Запропонувавши розгляд теоретичних конструкцій не лише «зсередини», а і «ззовні», він дійшов висновку про «екзистенційну («позатеоретичну») зумовленість знання». К. Мангайм твердив, що: «а) постановку [інтелектуальної] проблеми робить можливим тільки життєвий досвід, що передує її формулюванню; б) під час добору з багатьох даних наявний вольовий акт суб'єкта, що пізнає; с) на характер дослідження проблеми чинять значний вплив миттєві сили» [Манхейм К. Идеология и утопия. *Диагноз нашего времени* : [сборник; пер. с нем. и англ. М. И. Левиной и др.] М. : Юристъ, 1994. 223 с.]. Визнаючи «реляційність» і «партикулярність» мислення та знання, К. Мангайм не тільки підтверджує доречність розгляду філософських учень у кореляції з життєвим досвідом їх творців, а й пояснює традиційне утруднення, що постає перед авторами «великих історико-філософських наративів»: наявність в історії філософської думки великої кількості різноманітних (зокрема й антагоністичних) позицій, які принципово не зводяться до якогось «єдино істинного» вчення, а, навпаки, постійно примножуються. Натомість констатація реляційності та партикулярності знання не веде до висновку про його абсолютну суб'єктивність. К. Мангайм вважає, що індивідуальну інтелектуальну діяльність варто розглядати в контексті групового досвіду, тобто пропонує розширити історію ідей за допомогою аналізу груп, в яких ці ідеї визрівали. На думку К. Мангайма, індивіди «сприймають предмети навколишнього світу не на абстрактному рівні споглядального розуму і не тільки як окремі індивіди. Навпаки, вони діють спільно – одне з одним та одне проти одного – у різних за своєю організацією групах і... мислять одне з одним та одне проти одного» [там само, с. 9]. Отже, у ролі соціальних (у термінології К. Мангайма – «екзистенційних») детермінант ідей, замість характерних для ортодоксального марксизму «випадкових інтуїцій і грубих узагальнень (тут – буржуазне мислення, там – пролетарське та ін.)» [там само, с. 257], з'являється низка інших позатеоретичних чинників – статусні або професійні групи та конкуренція всередині них, відмінності у поколіннях тощо.

Має певну рацію і сучасний американський соціолог знання, який наголошує на тому, що «ми винаходимо індивідів, лише абстрагуючись від довколишнього контексту», що індивіди, які висувають певні ідеї, «поміщені у

типові соціальні структури: інтелектуальні групи, мережі та структури суперництва», і, відповідно, «історія філософії значною мірою є історією груп» [Коллінз Р. Социология философий : Глобальная теория интеллектуального изменения / Рэндалл Коллинз; [пер. с англ. Н. С. Розова, Ю. Б. Вертгейм]. Новосибирск : Сибирский хронограф, 2002, с. 47–48]. Розширення індивідуальної інтелектуальної біографії за допомогою таких вимірів може, на нашу думку, сприяти уникненню традиційних для психоаналітичного, белетристичного або журналістського біографізму вад – надмірного психологізму та дрібної деталізацій. Біографія, якщо вона не хоче перетворитися на белетристику або журналістику, має ледь не в першу чергу скористатися досвідом своєї найближчої «дисциплінарної родички» – просопографії. Більше того, як зазначав ще Л. П. Карсавін, «історія індивідуальності невловимо та неминуче переходить в історію взагалі» (цит. за: [Репина Л. П. Вместо предисловия : Персональная история и интеллектуальная биография. *Диалог со временем : Альманах интеллектуальной истории*. Вып. 8. Кольчугино (Владимир, обл.) : Множ. лаб. Кольчугин, 3-д техн. изделий, 2002, с. 7]), тому, продовжує його думку сучасна дослідниця, «біографія може називатися історичною, лише будучи поміщеною в історичний контекст, узятий в усіх його аспектах, що перетинаються», повноцінна інтелектуальна біографія «потребує більш глибокого занурення в соціокультурне середовище та з'ясування динаміки змін на всіх його рівнях і напрямках» [там само, с. 8]. Розглянута вище парадоксальність біографії філософа не дає змоги йти на повне розчинення індивідів, які філософують, у певних групах, а тим більше – у загальному потоці історії. Останнє було б такою самою однобічністю, як і популярне в біографістиці ХІХ ст. «поклоніння героям», що супроводжувалося нехтуванням ролі «мас» і соціально-історичних закономірностей. Дистанціюючись від поглядів одного з основних поширювачів цього умонастрою (британського мислителя Т. Карлейля), Мангайм твердив, що «немає більшої хиби, ніж спроба ототожнити протилежність між індивідуалістською та соціологічною точкою зору з протилежністю між концепцією “великих людей” і концепцією “мас”». У концепції Мангайма індивідуальне не протиставляється масовому, а розглядається у зв'язку з ним. Говорячи про необхідність «інтерпретувати індивідуальну діяльність в усіх сферах життя у зв'язку із груповим досвідом» [Мангейм К. Идеология и утопия, с. 261], Мангайм долає як надмірний індивідуалізм Карлейля, так і не менш безперспективний колективізм його опонентів (таких, скажімо, як позитивісти або марксистки).

Однак наведені вище міркування залишаються досить абстрактними і навіть пустими, поки ми не наповнимо їх реальними прикладами з історії філософії, що залишаються актуальними і в наші часи. Саме це ми й робитимемо у наступних розділах книжки.

Голубович И. В. Биография : силуэт на фоне Humanities : (Методология анализа в социогуманитарном знании) : моногр. Одесса : Фридман А. С., 2008. 372 с. (урывки з рукопису).

... Биографическое знание имеет свою специфику «работы» с индивидуальностью. Для него «индивидуальность» – не просто обобщенное понятие и некая генерализация. Она предстает как «живое лицо», как конкретный биографический/автобиографический персонаж, имеющий свою «историю жизни», собственную траекторию жизненного пути и линию судьбы. Таким образом, в биографической перспективе интерес к индивидуальности оборачивается биографической «персоноцентричностью»....

<.....>

М. Бахтин говорит об «абсолютной эстетической нужде человека в другом», о необходимости в «видящей, помнящей, собирающей и объединяющей активности другого» [Бахтин М. М. Автор и герой в эстетической деятельности // Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М., 1979, с. 34]. Личности не будет, если другой ее не создаст. Кроме эстетической составляющей, можно констатировать онтологическую «нужду» человека в другом, что и делает современная философия диалога, категориально и концептуально наполняя концепт «Другого». В отношении к автобиографическому дискурсу эта «нужда» приобретает особые очертания. В рассказе о себе человек становится тем самым Другим, которого он взыскует. Более того, составление своей жизненной истории – неотъемлемая часть самореализации и самостановления. В этом проявляется не только эстетическая, но и экзистенциальная потребность в Другом, в себе как Другом. И если быть более точным, в этой напряженной точке экзистенциальное и эстетическое сливаются в том требовательном смысле, на который указывал М. Бахтин, говоря о единстве жизни и произведения в единстве бытия-события.

Вместе с тем, позиция «Я как Другой», Я как автор противостоящий себе как герою – это позиция, которую чрезвычайно трудно занять. В предельном смысле она недостижима, она остается неким «незавершенным проектом», «горизонтом». Полному вычленению меня как автора своей собственной истории препятствуют, как минимум, два обстоятельства, в другом контексте уже указанные выше. Во-первых, это сложность и даже невозможность занять позицию внешнего наблюдателя по отношению к себе. Это М. Бахтин отмечает, обращаясь к визуальному жанру автопортрета и говоря, что словесный автопортрет в данном смысле подобен живописному. «...Автопортрет всегда можно отличить от портрета по какому-то несколько призрачному характеру

лица, оно как бы не обымает собою полного человека, всего до конца...» [там же, с. 32]. Второе обстоятельство – Я как автор не могу завершить собственную историю, в свете события своей смерти, увидеть себя по другую сторону собственной кончины. И этот барьер непреодолим. Но искушение быть автором собственной истории в особых случаях бывает так велико, что человек режиссирует свою смерть и реализует этот сценарий (об этом, в частности, еще во времена античности писал Лукиан, изображая лжепророка и лжеучителя Перегирина, осуществившего торжественное самосожжение как режиссуру своей биографии (см. об этом нашу публикацию: [Голубович И. В. Смех Демокрита и слезы Гераклита: смеховое начало в античной биографии // Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 9. Семантичні й герменевтичні виміри сміху. – Одеса, 2006. – С. 162-173]). Указание на это – еще один путь осмысления хайдеггеровского «бытия-к-смерти» и фрейдовского «мортидо», а также еще одна грань понимания феномена самоубийства. И в этом экзистенциально экстремальном варианте нужда в авторе и потребность самому быть полноценным «участно-внеаходимым» автором собственной истории все равно остается преимущественно эстетической, как бы ни было скрыто эстетическое за крайним выражением (проявлением) экзистенциального.

Говоря о «великой событийной привилегии – быть другим» [Бахтин М. М. Автор и герой в эстетической деятельности // Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М., 1979, с. 175], М. Бахтин показывает и обратную сторону взаимоотношения «автор-герой» и обращает внимание на проблему «фиктивного Другого». Это – «дутый, фиктивный продукт, замутняющий оптическую чистоту бытия», «душа без места», «участник без имени и без роли». В связке с таким «Другим» нет места этическому бытию-событию, есть лишь одержимость. Глазами такого Другого можно увидеть не истинный лик героя, но лишь его личину [там же, с. 30]. Таким «фиктивным Другим» одержим человек, «привыкший конкретно мечтать о себе» [там же, с. 54], болезненно дорожащий производимым им впечатлением, но не уверенный в нем. Недаром Л. Баткин свое исследование, посвященное Августину и его «Исповеди», назвал, цитируя апостола Павла, «Не мечтайте о себе...» [Баткин Л. М. «Не мечтайте о себе». О культурно-историческом смысле «Я» в «Исповеди» Блаженного Августина // Баткин Л. М. Европейский человек наедине с собой. Очерки о культурно-исторических основаниях и пределах личного самосознания. – М., 2005. – С. 60–137]. Он вслед за Бахтиным увидел опасность одержимости Другим-Двойником, который врывается в мое самосознание, замутняет чистоту отношения к себе самому. Происходит «...возврат в себя для корыстного использования для себя своего бытия для другого...» [Бахтин М. М. Автор и герой в эстетической деятельности // Бахтин М. М. Эстетика словесного

творчества. – М., 1979, с. 54]. Перед нами – особый ракурс проблемы «двойничества» как фиктивного самоудвоения. Если обратиться к биографии как форме жизни и социокультурной практики, то проблема «фиктивного Другого», явственно обнаруживается в различных вариантах саморепрезентации политиков и кумиров современной массовой культуры.

Вместе с тем М. Бахтин подчеркивает, что в биографическом дискурсе «одержимость» Другим смягчена. Автор биографии – тот возможный Другой, присутствие которого легче всего переносится, с ним можно «непосредственно-наивно» прожить жизнь, хотя и здесь есть опасность того, что наш внутренний «автор биографии» может превратиться в «двойника-самозванца». Автор биографии как «одержажий меня другой» выступает в качестве ценностной инстанции социокультурного мира и, если я не отрываю себя от этого мира, я могу не вступать в конфликт с этим Другим, и он «может вести рассказ о моей жизни при моем полном внутреннем согласии с ним» [там же, с. 133]. Этот Другой не «сочинен» мной, в отличие от двойника-самозванца, а является авторитетной для меня силою, ценностно определяющей мою жизнь. В данном контексте можно говорить о характерных для каждой культуры «биографических формах», в которых принято изображать человеческую жизнь. Такая форма, надличностная по своей сути, может стать «одержажим меня Другим», ценностно оформляющим мою жизнь и ее вторжение, если человек принимает культурные правила «биографической игры» своего времени, не будет восприниматься как враждебное.

<.....>

Приверженность биографическому подходу в лучших своих образцах для ученого гуманитария означает признание особой важности, неустрашимости из гуманитарного исследования этической составляющей. В вариантах, представленных нами, она нашла выражение в идее внутренней сопричастности «биографическим персонажам» истории, культуры, литературы, нелитературных «наивных» жизнеописаний; в особом, методологически обоснованном, «любовном созерцании» чужого биографического опыта. Этическое кредо оказывается одновременно и методологическим принципом, глубоко осмысленным, в частности, в культурной антропологии и в «качественной» социологии, где ученый, особенно исследователь биографических нарративов – это неизбежно «подопытный наблюдатель» (Н. Козлова), постоянно держащий в уме «биографическое априори» собственного, претендующего на объективность, но все же неизбежно субъективного описания. Этически ориентированная гуманитаристика вводит презумпцию «доверия» биографическому / автобиографическому повествованию, уважения к его смыслу, часто непонятным и чуждым самому исследователю. Она не может не

испытывать определенную «робость» перед лицом биографического опыта и не чувствовать ответственность перед ним. Изучение биографий и автобиографий в такой установке означает и нравственный отказ гуманитария от ролей: глядящего в замочную скважину «любопытствующего»; судьи, присвоившего себе в силу привилегированной «постфактумной» исторической позиции право судить; детектива-сыщика, отправляющегося в погоню за тайным, часто специально утаенным; разоблачителя, срывающего «биографические» и «автобиографические» маски, ищущего за фактами «высокой биографии», низкие мотивы и т. д. Ярко выраженную этическую компоненту имеет и предложенный Филиппом Лежёном, выдающимся современным исследователем автобиографии, проект «автобиографического соглашения» [Лежён Ф. В защиту автобиографии / Пер. с франц. Б. Дубина // Иностранная литература. – 2000. – № 4. – С. 108-123.], о котором также говорится в нашей работе. Напомню, Ф. Лежен назвал «право на автобиографию» одним из неотъемлемых прав человека, одновременно призывая не использовать это право во вред другим, вторгаясь через собственное «пространство автобиографии» в чужую жизнь, нарушая столь же неотъемлемое право на ее приватность. Биографический интерес, во всех его проявлениях, общественно-публичных и научных, приводит во взаимодействие внутренний и внешний суд, совесть и правосудие, связывает «биографическое» право и ответственность.

Обозначенный нами контекст – не только этический, это контекст «этоса философии» и «этоса гуманитаристики» в целом. И именно философия в условиях меж-транс-мульти дисциплинарного освоения универсума биографии несет ответственность за определение исследовательского этоса и самоопределения внутри него. В. А. Малахов, глубоко продумавший данную проблематику в контексте судеб философии XX века и «постонтологического» философствования, говорит о том, что речь не идет просто об этике науки, тем более о принятии того или иного этического кодекса извне. «Этос» связан с презумпцией «этической инициативы», «рискованной и отважной неподвластности моралистическому диктату извне», своеобразной «имманентизацией» этических норм в собственном смысловом поле, об «обеспечении философской мыслимости представления о существенном измерении ответственности для любого философского этоса» [Малахов В. А. Этос философии / Малахів В. А. Уязвимость любви – К., 2005. С. 61]. «Этос философии» как «этика усилия» по удержанию смысла, как этическая и одновременно методологическая инициатива, был одним из самых глубоких жизненных и творческих импульсов для избранных нами мыслителей, его «ответственная и рискованная свобода» оказалась созвучной еще более

ответственной, непредсказуемой и рискованной «форме жизни», какой является автобиография / биография, жизне- и мыслетворчество.

Это созвучие и соразмерность не случайны, если иметь ввиду первичный смысл термина «этос», означающего в древнегреческом языке «местопребывание», «местожительство», «людское жилище», на что также указывает Малахов. Самое ближайшее пространство, самое неотъемлемое. Объемлющее – это топос и локус биографии, одновременно – ситуация человека. «Ситуация человека» в контексте традиции экзистенциализма и «антропологического поворота» и связанный с этой интенцией ситуационный подход в гуманитарном знании – это тот круг проблем, который автору настоящего исследования был небезразличен Ключевой для нас была мысль об этимологической и, прежде всего, смысловой близости „этики” и „ситуации” (situation (франц.) – местоположение, видоположение), существенным – возрождение исходного «топосного» смысла этического, позволяющего трактовать ситуацию как пространство человеческого поступка. Этот исходный ситуационно-этический импульс и спровоцировал наше дальнейшее движение от «ситуации» к феномену биографии (также внутренне понимаемому как «ситуация человека», «ситуация-судьба», «ситуация-поступок»). Ориентиром для нас стала мысль Э. Ю. Соловьева, глубоко продумавшего специфику «ситуации», «ситуационно-исторического подхода»: «Непосредственным объектом биографии является жизнь отдельного человека от момента рождения до момента смерти. Однако предметом, на который направлено основное исследовательское усилие биографа, каждый раз оказывается социальная и культурная ситуация. Только по отношению к последней описываемая жизнь приобретает значение истории, особой смысло-временной целостности, к которой применимы понятия уникальности, событийности, развития, самоосуществления» [Соловьев Э. Ю. Биографический анализ как вид историко-философского исследования // Соловьев Э. Ю. Прошлое толкует нас. – М., 1991, с. 46] (См. также [Соловьев Э. Ю. Личность и ситуация в социально-политическом анализе Маркса // Вопросы философии. – 1968. – № 5. – С. 15–29]). В этом контексте нам глубоко близок тезис А. Валиевского о том, что поступок и ситуация для биографа предстают в облике первичных неразложимых данностей феномена индивидуального и потому являются «базисными понятийными остовами» биографической реконструкции (См. [Валиевский А. Л. Основы биографики. – К. : Наукова думка, 1993. С. 50 (111 с.)]).

Рейтблат А. Биографируемый и его биограф (К постановке проблемы) / Рейтблат А. И. Писать поперек: Статьи по биографике, социологии и истории литературы. М.: Новое литературное обозрение, 2014. с. 179–188.

URL: <https://mybrary.ru/books/nauchnye-i-nauchno-populjarnye-knigi/sci-culture/page-47-216507-abram-reitblat-pisat-poperek-stati-po-biografike.html#book>

Нередко не только в быту, но и в научной литературе биографией называют жизнь человека (по крайней мере, ряд ключевых событий этой жизни), однако словарное значение данного слова – «жизнеописание». Иногда это определение варьируется и дополняется. Например: «описание чьей-либо жизни» или даже «сочинение, в котором излагается история жизни и деятельности какого-нибудь лица» (в последнем случае справедливо подчеркнут аспект сочиненности и повествовательной природы биографического текста). Данный момент нам хотелось бы особо проакцентировать: повествование, чтобы быть биографией, должно представлять собой не простой свод фактов, не прямое отражение жизни человека, а осмысленную нарративную конструкцию. Это, по определению А. Л. Валевского, «текстуальная представленность на языке данной культуры феномена личностной индивидуальности». Я бы только прибавил, что этот текст строится как нарратив, как хронологически развертывающееся повествование, поскольку «словесный портрет личности» также соответствует определению А. Л. Валевского, но он дает черты и свойства человека в синхронии и не является биографией. И такой популярный жанр, как хроника жизни и деятельности какого-либо известного лица, безусловно, близок к биографии, но собственно биографией не является, поскольку тут фиксируются самые разные факты (с претензией на полноту), которые представлены без какой-либо иерархии, без осмысления связей между ними, без общей концепции. Биография же дает «формулу» жизни человека, представляет ее как имеющую смысл, как некое движение, переход из одного состояния в другое.

Нередко считают, что биография «отражает» жизнь конкретного человека. Даже Г. О. Винокур, автор классической книги «Биография и культура» (1927), придерживался этой точки зрения. И дела не меняет, что подлинной жизнью он считал не внешний ее уровень («разрозненные, пестрые и случайные наблюдения»), а уровень внутренний – «конечный смысл всего пережитого и содеянного <...> героем» биографии, «содержимое личной жизни с точки зрения раскрывающейся в нем исторической идеи».

Согласно Винокуру, если исследователь отыскивает этот смысл, эту идею «в акте понимания внутреннего содержания нашего предмета [то есть личной

жизни], а не <...> где-то сверху или в стороне», он достигает «объективной истины».

Однако, что (кто) привносит смысл в личную жизнь, структурирует ее и что обеспечивает объективность познания, в трактовке Винокура остается неясным. И характерно, что хотя слово «биограф» несколько раз встречается в его книге, но специально о биографе речь у него не идет – для него это только условная инстанция, которая в случае успеха лишь отразит существующую вне его и независимо от него биографию персонажа.

В XX веке, после книг П. Рикёра, П. Уайта и ряда других исследователей нарративных структур исторического дискурса, а также работ, специально посвященных биографическому жанру, нельзя уже сомневаться в том, что биографию как текстуальную конструкцию создает не персонаж, а биограф.

Б. В. Дубин, автор чрезвычайно содержательной статьи по биографике, предлагает двухаспектное понимание биографии: «С одной стороны, это схема упорядочения собственного опыта, авторегулятивная конструкция и в этом смысле компонент системы ориентаций самого действующего индивида. С другой – это косвенное, так или иначе гипотетическое воспроизведение (дублирование) схемы самопонимания и самопредставления индивида теперь уже другим действующим лицом в ходе его специфического смыслового действия – в ситуации и акте биографирования, биографической реконструкции, “внешнего” понимания, интерпретации апостериори».

Но слово «биография» означает именно «жизнеописание», письменный отчет о жизни. «Схема же упорядочения собственного опыта» очень редко принимает текстуальную, отрефлектированную форму (тем более «нарративную», развертывающуюся во времени); обычно она существует в форме достаточно аморфного, «свернутого» «я-образа». Кроме того, она известна только самому герою, а исследователь может судить о ней в подавляющем числе случаев лишь по весьма косвенным свидетельствам и, пытаясь реконструировать ее, неизбежно будет выступать в роли биографа.

Поэтому, как нам представляется, биографией имеет смысл называть только текстуальную конструкцию (прежде всего – письменную), создаваемую биографом.

Биографируемый живет и в процессе жизни оставляет следы: 1) вещи, которыми пользовался или которые сделал; 2) визуальные следы (запечатлевшие его рисунки, фотографии, кино– и видеосъемки), 3) письменные (анкеты, письма, творческие работы, дневники, деловые документы, протоколы допросов и т. д., и т. п.). Одни из этих следов биограф принимает во внимание, считает биографическими фактами, придает им смысл и включает в биографию, другие – нет. В результате статусом биографических фактов наделяется лишь ничтожная

часть оставленных человеком следов. Они рассматриваются (понимаются) в рамках создаваемого биографом целостного биографического текста, и в результате жизнь биографируемого становится осмысленной.

Конечно, биограф не может творить свободно, как писатель; он ограничен фактами жизни героя. Так, биограф Пушкина не может написать, что он был на Дворцовой площади во время восстания декабристов, а биограф Мольера – что он жил и творил в Персии, но что касается интерпретации фактов, наделения их (и всей жизни героя) смыслом – тут его возможности достаточно широки: «...биографу надлежит дать ответ на метафизический вопрос (каков был смысл жизни этого человека?), т. е. досказать именно то, что подчас не удалось самому персонажу».

Таким образом, ключевой фигурой в создании биографии является биограф. Однако в рамках отечественной биографики ему уделяется непропорционально малое внимание, основной акцент делается на персонажах биографий, а также на поэтике и источниках биографического текста. В данной статье я не ставлю своей целью подробно охарактеризовать социальную роль биографа вообще и в русском обществе в частности. Моя задача гораздо скромнее – привлечь исследовательское внимание к этой проблеме и наметить основные аспекты ее изучения.

Для того чтобы прояснить цели и смысл деятельности биографа, вначале охарактеризуем социальные функции биографии. Она возникает одновременно с историей (историографией) в момент разлома родового, мифологического сознания и выделения индивидуума из некоторой цельности (рода, племени, полиса и т. д.). Причем если история служит возникновению новой общественной идентификации, обретению смысла существования социальной общностью, то для личности аналогичную функцию выполняет биография.

Широкое развитие биографирование получает в тот период, когда оказываются под вопросом сословные различия, изначально предписанные нормы социального поведения и индивид получает возможность самостоятельно выбирать жизненный путь.

За биографией как нарративной конструкцией стоят следующие мировоззренческие послышки:

– индивидуальная жизнь может быть ценна, достойна внимания. То есть люди – не одинаковые, они отличаются друг от друга; и при этом человек не просто исполняет свою социальную функцию, а способен принимать самостоятельные решения, совершать действия, исключительно важные для социума;

– жизнь человека может иметь смысл. Его действия и поступки – не механическая реакция на среду; они объединены общей целью, представляют

собой не изолированные факты, а осмысленное целое, обусловленное спецификой данной конкретной личности;

– различные аспекты и этапы жизни человека взаимосвязаны, нечто их объединяет;

– есть люди, сфере) мемориализует личность, фиксирует ее социальные заслуги, обеспечивающие ей место в памяти последующих поколений. Биография (подобно памятнику в визуальной культуре). Показательно, что П. В. Анненков, автор первой развернутой и опирающейся на обширную фактографическую базу биографической книги о Пушкине «Пушкин в Александровскую эпоху» (1874), прямо связывал ее появление с созданием памятника Пушкину: «В виду близкого открытия памятника, которым Россия намеревается почтить заслуги Пушкина делу воспитания благородной мысли и изящного чувства в отечестве, на совести каждого, имеющего возможность пояснить некоторые черты его нравственной физиономии и тем способствовать установлению твердых очертаний для будущего его облика, – лежит обязанность сказать свое посильное слово, как бы маловажно оно ни было»;

– достойна внимания, значима не только духовная, религиозная сфера, но и светская. Биография – продукт секуляризации, ранее функциональными ее аналогами были евангелия и жития святых.

Создаваемая биография предлагает образец для подражания. Но еще важнее ее роль в выстраивании «жизненного проекта»: она позволяет читателю придать смысл и своей жизни, сформулировать собственные жизненные цели, прояснить и иерархизировать жизненные ценности.

Долгое время и в обществе, и в культуре существовала довольно жесткая иерархия, и одни люди имели «право на биографию», а другие – нет. Ю. М. Лотман полагал, что право на биографию имеет человек, который «реализует не рутинную, среднюю норму поведения, обычную для данного времени и социума, а некую трудную и необычную, “странную” для других и требующую от него величайших усилий». Однако, как мне представляется, этот критерий имеет первостепенное значение лишь для одной из разновидностей биографии, распространенной в эпоху романтизма. Обычно на первом плане при выборе объекта биографирования социальная ценность персонажа, его вклад в жизнь общества (разумеется, в рамках господствующих представлений). Так, И. С. Аксаков подчеркивал «несомненное общественное значение» Ф. И. Тютчева и видел свою задачу в том, чтобы показать, что «Тютчев был не только самобытный, глубокий мыслитель, не только своеобразный, истинный художник-поэт, но и один из малого числа носителей, даже двигателей нашего русского, народного самосознания».

Соответственно, пишутся биографии правителей, военачальников, духовных лиц, позднее – людей искусства, предпринимателей, спортсменов и т. д. Простой же человек (рабочий, крестьянин, домохозяйка и т. п.) считается недостойным биографирования, и биографии подобных людей обычно не создаются. И сухой, и грубый крупный военачальник становится героем биографии, а душевная, добрая и высоко ценяемая семьей женщина – нет.

Поскольку биографирование является важной социальной функцией, возникает роль биографа, призванного создавать биографии. Он призван собрать фактическую информацию о достойном остаться в социальной памяти человеке и обобщить ее в связный рассказ о его жизни.

Биограф – это человек:

– умеющий написать литературный текст (в той или иной степени литератор),

– как правило, высоко ценящий своего героя,

– стоящий ниже биографируемого по статусу (по крайней мере в момент написания биографии; Тургенев не пишет биографию Гончарова, а маршал Конев – маршала Жукова). Как точно отмечал Ю. М. Лотман, «чем активнее выявлена биография у того, кому посвящен текст, тем меньше шансов “иметь биографию” у создателя текста». Статус биографа ниже статуса историка. Так, биографов, имеющих такой же статус как Н. М. Карамзин, С. М. Соловьев, В. О. Ключевский в русской культуре нет.

Человек, заслуживший биографию, и биограф находятся в «несимметричных» отношениях: если имя первого нужно запечатлеть в памяти, то второй – «безличен», он выступает в общественном сознании всего лишь органом общества, средством фиксации вне его и независимо от него существующей биографии; поэтому биограф нередко анонимен (например, в некрологах), но даже если имя его известно, то в качестве биографа особого интереса для читателя он не представляет. В его деятельности главное – не самовыражение, не оригинальность, а умение «вписать» жизнь человека в общекультурный нарратив своего времени (по словам Лотмана, биография «пропускает случайность реальных событий сквозь культурные коды эпохи»), из множества связанных с жизнью своего героя фактов отобрать те, которые позволят выстроить конструкцию, соответствующую ожиданиям аудитории и существующей «сетке» социальных ролей.

Биографическую книгу обычно читают из-за ее героя, а не из-за автора (случаи типа Эйдельмановских книг о декабристах, когда создатель книги может быть важнее персонажа, весьма редки). Для самого биографа написание биографических текстов чрезвычайно важно (если, конечно, он не пишет их только ради денег). Реконструируя жизнь своего персонажа, создавая ему

биографию, он придает этой жизни смысл. «Собирая» персонажа, он идентифицируется с ним, «собирает» тем самым себя. Описывая жизнь «замечательного» человека, он как бы приобщается к его славе и известности, выходит из ряда «обычных» людей. И пусть его биографию не пишут, но по крайней мере биографическую справку о себе он заслуживает.

Таким образом, в роли биографа заложено внутреннее противоречие. Я. Кумок писал: «Пора понять, что биография есть творческий акт самого биографа». Однако, стремясь к «постижению», «пониманию» выдающегося, неординарного человека, воссозданию его сложности и уникальности, он неизбежно должен адаптировать, банализировать его образ, вписать в уже существующие «клетки», «ячейки» господствующей в обществе мировоззренческой структуры, чтобы он стал доступен публике, был воспринят ею.

В прямой форме высказанные положения применимы к классическому типу биографии, который условно можно назвать просветительским. Тут автор создает образец для подражания, рисует совершенного, универсального персонажа, в котором важны не столько специфические черты данного человека, сколько полнота выражения хороших качеств: самый мудрый, самый отважный, самый справедливый.

Романтизм принес новый тип биографии, в которой индивид обрисовывается в его специфичности, особенности, уникальности. Здесь идея подражания сменяется идеей понимания другого. Вглядываясь в иное, отличающееся от себя, биограф (и его читатель) лучше понимает себя.

Соответственно, с появлением представлений о человеческом многообразии на первый план вместо изображения действий и поступков выходит описание мотивов поведения.

Следует «развести» роль биографа и профессию биографа. Выделение в обществе роли биографа еще не означает, что существуют люди, для которых ее исполнение становится профессией, основным источником средств к жизни и главным жизненным занятием. Вначале люди выступают в роли биографа эпизодически; лишь на определенном историческом этапе возникают профессиональные биографы.

В России первые биографии начали публиковаться в XVIII в. Их героями являлись главным образом правители и полководцы, а цель биографии была морально-назидательная: прославить и, тем самым, дать пример для подражания. Один из первых и известнейших русских биографов Д. Бантыш-Каменский четко сформулировал эту авторскую установку в предисловии к одной из своих книг: «Кроме желания познакомить иноземцев с знаменитыми моими соотечественниками, цель моя: сохранить для потомства подвиги, достойные

подражания, и, осмеивая слабости, описывая преступления, возвысить цену добродетели».

Профессиональные биографы не как единичное, а как массовое явление возникают в России в конце XIX в. Г. Н. Геннади (1826–1880) с 1858 по 1877 г. ежегодно печатал в журналах некрологи умерших за год писателей. Д. Д. Языков (1850–1918) в 1885–1916 гг. издавал сборники писательских некрологов за год отдельными книгами. В. С. Баскин опубликовал четыре биографических очерка «Русские композиторы» (Вып. 1–4. М.; СПб., 1886–1895); Ф. И. Булгаков выпустил биографический словарь «Наши художники <...>» (Т. 1–2. СПб., 1890); Н. П. Собко – «Словарь русских художников» (Т. 1–3. СПб., 1893–1899); Л. М. Карачунский – сборник биографических очерков «Наши петербургские артисты» (СПб., 1896); А. П. Добрыв – книгу «Биографии русских писателей среднего и нового периодов» (СПб., 1900); А. П. Богданов – свод биографий «Материалы для истории научной и прикладной деятельности в России по зоологии <...>» (Т. 1–4. М., 1888–1892) и т. д.

В серии «Жизнь замечательных людей», созданной издателем Ф. Ф. Павленковым и выходявшей в 1890–1900 гг., было издано почти две сотни книг. И при этом среди 71 автора 19 написали не менее трех книг (в том числе Е. А. Соловьев – 14, М. А. Энгельгардт и Е. Ф. Литвинова – 9, и т. д.) Подавляющее большинство авторов – давно забытые сейчас популяризаторы и компиляторы, в лучшем случае – второразрядные публицисты и литературные критики (например, А. М. Скабичевский и Р. И. Сементковский). Крупных ученых и литераторов в списке авторов этой серии нет.

Аналогичная ситуация в советской «ЖЗЛ», созданной в 1933 г. Профессиональных биографов среди ее авторов довольно много: 32 человека написали не менее трех книг. И подавляющее большинство их – люди малоизвестные в литературе и науке, рядовые журналисты и популяризаторы (В. В. Архангельский, Т. К. Гладков, В. И. Кардашов, М. С. Колесников, Б. Г. Кремнев, Л. А. Крупенников, В. М. Проскуряков, Г. И. Ревзин, М. И. Яновская и др.). Иногда попадаются известные имена (М. В. Алпатов, А. А. Аникст, Е. Э. Бертельс и др.), но оказывается, что по большей части они являются авторами одной, максимум двух книг и писали их либо когда были молодыми и начинающими (М. О. Чудакова), либо, напротив, когда находились в опале (М. А. Булгаков, А. К. Воронский) или период интенсивной творческой работы был далеко позади (В. А. Обручев, Е. В. Тарле, В. Б. Шкловский).

На протяжении XIX–XX вв., несмотря на все социальные и культурные трансформации в России, доминировал апологетический тип биографии. Отрицательные, разоблачительные, снижающие биографии в русской культуре чрезвычайно редки, «негативные персонажи» обычно остаются без биографий,

например, Ф. В. Булгарин, Н. И. Греч, А. Ф. Воейков и т. п. Характерно, что самая популярная серия биографий называется «Жизнь замечательных людей», а не, скажем, «Биографическая серия». Этот же тип биографии остается самым распространенным и сейчас. Например, в литературоведении исследователь изучает биографию того писателя, которого любит и высоко ценит. В результате, исходя из своих мировоззренческих и эстетических предпочтений, общего образовательного и культурного горизонта, пола, сексуальной ориентации и т. д., исследователи разбиваются на весьма специфические страты. Между персонажем и биографом устанавливается близкая, интимная связь. Среди наиболее характерных типов можно назвать экзальтированных дам-цветоведов, советских патриотов-шолоховедов, русских патриотов-есенистов, авторов еврейского происхождения, страстно любящих русскую литературу, – бабелеведов и мандельштамоведов, утонченных и эрудированных специалистов по Андрею Белому и Вячеславу Иванову, пропагандистов соборности и особого русского пути, пишущих о Леонтьеве и Данилевском, и т. д.

Практически отсутствует не только критическая, «снижающая» биография, изображающая «антигероев». Почти нет и биографий «простых», «обычных» людей. Лишь в очень немногие места «проникают» такие персонажи, например, в словарь «Русские писатели. 1800–1917 гг.», где представлено много биографических статей о писателях и публицистах, имеющих плохую репутацию (Булгарин, Буренин, Греч, Победоносцев и др.), а также о лубочных, бульварных, газетных литераторах, писателях-самоучках, графоманах и т. д. и т. п. Впрочем, статусный принцип действует и здесь. О классиках пишут известные литературоведы, а о литераторах низовых, малоизвестных и т. д. – авторы начинающие или непрофессионалы, люди со стороны, то есть имеющие в данной сфере столь же низкий статус.

Основная тенденция развития биографического жанра на протяжении всего времени его существования – сближение с повседневностью («жизнью»). Это выражается в растущем числе публикуемых биографий, в биографировании самых разных, в том числе и не считавшихся ранее престижными и достойными запечатления социальных сфер (бизнес, спорт, развлечения, секретные службы и т. п.), в отражении в биографиях «частной жизни», эротической стороны человеческой жизни и т. п., в показе негативных сторон деятельности биографируемого. Казалось бы, рост числа биографических книг и статей в периодике, рост популярности этого жанра свидетельствуют о его расцвете. Однако в последние десятилетия нередки высказывания о кризисе биографии. Его связывают с обезличиванием, с унификацией людей и т. д. Мне представляется, что это кризис не биографии, а биографов, их сознания. Усвоив элитаристскую, недемократическую установку, они не обладают необходимым

инструментарием, необходимым понимающим ресурсом, чтобы понять «простого» (а на деле – очень сложного) человека, осмыслить его жизнь. А ведь каждый человек уникален и имеет «право на биографию». Найдет ли он своего биографа – это другой вопрос.

Впрочем, нередко люди сами пишут о себе. Отметим, что и в этом случае, как ни парадоксально это звучит, биограф по своему социальному статусу ниже биографируемого. Выдающиеся люди с удачной судьбой чрезвычайно редко пишут мемуары; обычно берутся за перо те из них, кто считает себя ущемленным, недооцененным. Оказавшись не у дел, они стремятся обелить себя, прояснить мотивы своих поступков, описать совершенную по отношению к ним несправедливость (в качестве примеров укажу на воспоминания А. П. Ермолова, С. Ю. Витте, Л. Д. Троцкого).

Вообще же развернутые автобиографии пишут те, кто считает свою жизнь значимой и неординарной. Любопытно, что многочисленные в конце XIX – начале XX в. писатели-самоучки обычно писали и публиковали автобиографии. Малозначимые и малоуспешные (как писатели) при взгляде сверху, с позиций высокой литературы, при взгляде снизу они оказывались лицами незаурядными (из многомиллионного крестьянского населения три четверти были вообще неграмотны, а литераторами стали лишь десятки).

В этих заметках лишь обозначены исследовательские проблемы, встающие при изучении роли биографа. Более углубленное их рассмотрение станет возможным после проработки соответствующего эмпирического материала социологами, историками, психологами. Я думаю, что это одна из наиболее актуальных задач биографики.

Навчальне видання

Голубович Інна Володимирівна
Крижановська Тетяна Олександрівна
Старовойтова Ірина Іванівна

БІОГРАФІСТИКА ЯК НАПРЯМ ДОСЛІДЖЕННЯ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ УКРАЇНИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до курсу «Історія філософії України»
для студентів здобувачів першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 033 Філософія факультету історії та філософії
для дистанційної форми навчання

В авторській редакції

Підп. до друку 29.12.2021. Формат 60x84/16.
Ум.-друк. арк. 2,27. Тираж 13.
Зам. № 2405.

Видавець:

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
вул. Єлісаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
Тел.: (048) 723 28 39, e-mail: druk@onu.edu.ua

Виготовлювач:

Видавництво ТОВ «Удача»,
вул. Гаванна, 3, м. Одеса, 65026, Україна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4241 від 23.12.2011р.
Тел.: (048) 726-54-37, E-mail: mostik-1@ukr.net

Надруковано з готового оригінал-макета